

A MARX KÁROLY KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM KÖNYVTÁRA ÚJ OLVASÓSZOLGÁLATI MODELLJE

WALLESHAUSEN GYULA

A tervezés kezdetétől világos volt; a hazai gyakorlattól teljesen eltérő, új típusú könyvtár első megtestesítője lesz intézményünk, s így a szervezeti modellt magunknak kell kidolgoznunk, majd kikísérleteznünk. A változás leginkább az olvasószolgálatot érinti, de kisebb-nagyobb mértékben kihat a többi szervezeti egységre is.

A gondolatok a tervezéssel párhuzamosan érlelődtek: hol az egyik, hol a másik rész-teendőre vetődött a hangsúly, s az átköltözésig kerekedett egészé a modell. Ez azonban nem jelenti azt, hogy minden részlete végleges, helytálló. Mint minden újnak, e szervezetnek is a gyakorlat próbáját ki kell még állnia, de később is módosításra szorul, hiszen a technológia változásait (pl. lopásjelző készülék felszerelése, gépi kölcsönzés bevezetése, a videotechnika, terminál alkalmazása stb.) a szervezetnek szükségszerűen követnie kell: a szervezet "karbantartása" állandó feladat.

Az új körülmények a hagyományostól eltérő szervezeti megoldást követelnek, egészen más *gondolkodásmódot* – és ez nem könnyű. Kevés részterületen meríthetünk a hazai tapasztalatokból, az ismert külföldi megoldásoknak is csak egyes részleteit lehet adaptálni, sok mindent nekünk kell kikísérleteznünk.

Az olvasótermek

Az öt olvasóterem mindegyike más és más rendeltetésű. Egyetlen közös vonásuk csupán az, hogy mindegyikben lehet olvasni. Állományuk egymást kiegészítik, de szűkszerű átfedések is vannak. Nem szakolvasótermek; funkciójukat is nehéz lenne egyetlen szóval kifejezni, ezért a termeket híres közgazdászokról neveztük el.

a) A *Háy László terem*be lép az utcáról az olvasó¹. Vegyes hasznosítású terem: itt van a ruhatár, a kölcsönző, a katalógusok övezete és ennek közelében a tájékoztatószolgálat, a konzultációs övezet, továbbá a bejárat közelében 24 kiállítási vitrin.

Az övezeteket részben körülfontják, részben tagolják a 319 méternyi szabadpalc állványai, amelyek prézens és kölcsönözhető anyagot egyaránt tartalmaznak.

A konzultációs övezet polcain a hazai kurrens bibliográfiák, referáló lapok, szótárak, lexikonok – tehát segédkönyvek – továbbá a külföldi referáló lapok és bibliográfiák lezárt, bekötött évfolyamai vannak. (A kurrens évfolyamok az Erdei teremben találhatóak.) Így a referenz szolgáltatnak is kéznél vannak e kiadványok, és ez az övezet egyben alkalmas a hallgatók szakirodalomkutatási oktatására is.

A falak mellett és a katalógusok körül elhelyezett állványokon a marxizmus klasszikusainak kölcsönözhető művei és egy válogatott szépirodalmi gyűjtemény található.

b) A ruhatár mögötti ajtó a *Karvasy terembe* nyílik. E terem rendeltetése a tervezés alatt többször változott. Eredetileg a nagyforgalmú Közraktár utca várható zaja miatt itt lett volna a büfé, amelynek asztalain a legkeresettebb napilapokat, folyóiratokat kívántuk elhelyezni.

A büfé azonban végül is az I. emeletre került; helyét átadta a leggyakrabban keregett, kölcsönözhető műveknek².

Ezután vita volt arról, hogy mit helyezünk ide. Vajon – külföldi példák alapján – csupán tankönyvgyűjtemény legyen-e, vagy annál több?

Jelenleg e terem 352 méternyi szabadpolcán az anyag magvát a hallgatók által legkeresettebb tankönyvek alkotják, de folyamatosan bővül az új hazai és külföldi közgazdasági művekkel. (Tehát nemcsak a *kereslet* szabja meg az idekerülő művek körét, hanem *kínálatot* is tartalmaz.)

Az átköltözés utáni hetekben kiderült: a tervezőknek igazuk volt, amikor azt állították, hogy a gumiszigetelésű ablakok az utcai zajt elviselhetővé szelidítik. Felmerült ezért az a gondolat, hogy nem lenne-e helyes, ha a konzultációs övezetet helyeznénk a Karvasy terembe, a szabadpolcos állományt pedig a katalógusok mellé, a bejáratától balra levő oldalra. Így a katalógusban való keresgélést megtakarítaná az olvasó.

c) Az első emeleti *Antos István terem* a legnagyobb az öt közül. 774 folyóméternyi prézens anyagával – kb. 12 ezer kötet könyv és jobbára hazai folyóirat – első pillanatban a hagyományos olvasóteremre emlékeztet. Ám amíg a régi olvasóterem eléggé szűk kapacitású polcaira a leggyakrabban keresett művek (főleg a tananyag) kerültek, az Antos terem polcai ennél többet kínálnak: ide olyan különgyűjtemények is helyezhetők, amelyeknek darabjai nem kölcsönözhetőek ki. (Egyetlen példányos kutatási jelentések, doktori disszertációk, szakdolgozatok stb.) Ennek azonban előfeltétele az itt elhelyezett gyorsmásoló, amelyen azonnal és igen olcsón készíthető másolat. De ide kerülnek a raktár mélyéről Marx, Engels és Lenin összes műveinek idegennyelvű kiadásai is.

d) Az *Erdei Ferenc kutatóterem* a II. emeleten foglal helyet. A kutatóterem megjelenés idejéig kiváncskoznék, ugyanis nem a kutatók kizárólagos birodalma.

A szabadpolc-állomány tartalmának meghatározásához a régi épületben igyekeztünk körvonalazni a kutatói igényeket. A külföldi folyóiratok iránti érdeklődés egyértelműen megállapítható volt. Az egyedi művek használata azonban oly nagy szóródást mutatott, amely szinte a könyvtár teljes állományára kiterjedt. A *segédkönyvek* közül főleg az almanachokat és az egyes országok statisztikai évkönyveit vették kézbe a kutatók. Mivel e művek a referenzkönyvtár részei, az Erdei terembe helyeztük e fontos állománytettet, külön szakrendszerrel.

e) A *Berzeviczy teremnek* saját állománya nincs; három fala üvegből van és a terem mérete (68 m²) miatt nincs lehetőség állványzat elhelyezésére. E terem értekezletek tartására, továbbá a különösen becses vagy óvando művek olvasására szolgál.

Katalógusok és szakrendszerek

Helyi betűrendes katalógusa a Karvasy, az Antos és az Erdei teremnek van – bár igaz az a megállapítás, hogy a logikusan felállított, könnyen áttekinthető szabadpolc legtöbbször mellőzhetővé teszi a katalógus használatát. E külön katalógusok csupán átmeneti megoldást jelentenek: kívánatos, hogy az alapkatalógusok tartalmazzák a termék ideiglenes jellegű állományát is. A változások átvezetése az alapkatalógusokba hagyományos módon igen munkaigényes és sok hibalehetőséget is tartalmaz, ezt megbízhatóan majd csak számítógéppel lehet elvégezni. Addig a helyi, az egyes termekben elhelyezett betűrendes katalógusokra kell támaszkodjanak a könyvtárosok és olvasók egyaránt.

Nyilvánvalóan megkönnyíti a keresett mű gyors megtalálását az *egységes szakrendszer* használata, vagyis, ha az olvasó a katalógus szakrendszere – az ETO – szerinti felállásban találja a könyveket minden teremben a szabadpolcokon is.

Az általános gyűjtőkörű közművelődési könyvtárak is csupán módosításokkal – összevonásokkal és a természetes számsor felcserélésével – tudják használni az ETO-n alapuló szakrendi raktározást szabadpolcos állományuk felállításához. Szakkönyvtárakban a számok csereberéje a keréketörésig fokozódnék és így értelmét vesztené; továbbá a kívánatos mélységű tagolás olykor 12–14 számjegyre is terjedne, amihez még az adott mű gerincén az egyedi, megkülönböztető jelzet is csatlakoznék.⁴

Az ETO-nak azonban vannak előnyei is. Óriási előnye pl., hogy "kéznél van" és továbbfejlesztéséről gondoskodik a FID. Ettől indítva – kísérletképpen – a négy terem egyikében, a Karvasyban az ETO szerint helyeztük el megfelelő jelzetekkel ellátva a könyveket.

Az Antos teremben – szintén kísérletképpen – csupán a könyvek gerincére ragasztott színcsik jelzi a szakot, szakon belül a művek sorrendje a szerzői betűrendet követi. A szakok sorrendjét, hierarchiáját meghatározó szakrendszer az Antos teremben nincs, mert az állványok elrendezése – amint az alaprajz mutatja – ezt nem teszi lehetővé.

Az Erdei teremben felállított segédkönyvtárnak külön – e terem felelőse által kidolgozott – szakrendszere van.

A teendők

Az új körülmények között értelmetlenné válik egy sor eddigi feladat, ugyanakkor sok új vonással gazdagodik a termekben dolgozók munkaköre.

Felül kellett vizsgálni a hagyományos olvasótermi tevékenység minden mozzanatát, majd számba kellett venni az új teendők elemeit; ezeket több metszetben vizsgálni és a feladatköröket kialakítani. Így kirajzolódnak a munkakörök; ezek után alakulhat csak ki a szervezet és rögzíthető a szabályzat.

A vizsgálódásnak már az első perceiben világossá vált, hogy a hagyományos teremfelügyelő leglényegesebb teendői: az olvasójegy kezelése, ülőhelyszámok átadása, átvétele stb. elmaradnak, így értelmét veszti a teremfelügyelő elnevezés is. Várhatóan – a szabadpolcos állomány gazdagodásával – a raktári kérések száma, így a kéréscédulák továbbítása

is csökkenni fog. Jelentősen megnövekszik ugyanakkor az érdemi *tájékoztatás* iránti igény. Az egyszerű eligazítás ("technikai tájékoztatás") eleinte még sok lesz, de az olvasók önállóságának növekedésével, az olvasói terek és az állomány megismerésével csökkenni fog az erre fordítandó idő.

Éppen ezért nagy körültekintéssel, az eddiginél átgondoltabban és különböző módokon kell az olvasók önálló tájékozódását segíteni (eligazító feliratok rendszere, könyvtárbemutatók, ismertető füzetek, rölapok stb.).

Teljesen új feladatot jelent az állományépítés: az öt teremben elhelyezett művek kiválasztása. Amíg korábban az egyetlen olvasóterem prézens állománya nemigen terjedhetett túl a tanszékek által megadott tananyag (legfeljebb a példányszámot lehetett latolgatni), most tudatos alakításra – gyarapításra és kivonásra – van szükség; az állomány összetételének sokrétű (szak, nyelv, példányszám, kölcsönözhető-e vagy prézens, melyik terembe kerüljön stb.) meghatározására.

A vázolt – komoly felkészültséget feltételező – tartalmi feladaton kívül sok munkát ad a szabadpolcos állomány teremkatalógusainak gondozása, legjelentősebb teendő azonban – ezt hangsúlyozni kell – az állomány folyamatos rendbentartása, a *művek sorrendjének naponkénti ellenőrzése*, az új művek elhelyezése, az elavult és kiszorult művek kivonása, a folyóiratok nyilvántartása, köttetésre előkészítése, a reprográfiai szolgálat ellátása, továbbá az olvasókészülékek használatának segítése.

A szervezet

A teendők számbavétele után meg kell határozni a létszámszükségletet (hány dolgozó kell csekély forgalom mellett és mennyi a legforgalmasabb téli napokon); a dolgozóktól megkívánt szakképzettséget és a szakképzettség szerinti összetételt.

A fentiekből két funkcionális szervezeti részegység körvonalai bontakoznak ki; nevezzük ezeket *alosztályoknak*.

A *tájékoztatási alosztály* tagjai – felsőfokú végzettségű könyvtárosok és közigazdászok – állnak kapcsolatban az olvasókkal. Feladataik: tájékoztatás, igényfigyelés, állományalakítás.

Az *állománygondozói alosztály* főleg könyvtárkezelői feladatokat lát el: a szabadpolcos állomány rendjét tartja fenn, a teremkatalógusokat gondozza, összegyűjti, rendezi és nyilvántartja a termék állományalakítási igényeit, javaslatait, kezeli a másológépet és – szükség szerint – segítséget nyújt a leolvasók használatához. E csoport tagjai könyvtárkezelők; nem feladatuk a tájékoztatás, nincs meghatározott "támaszpontjuk", tevékenységük nem korlátozódik egyetlen teremre. "Szakosodásra" itt is lehetőség van: lesznek, akik folyóiratkezelésre, mások katalógusgondozásra stb. specializálódnak.

Éhhez az alosztályhoz tartozik a kölcsönzés, továbbá az ellenőrző pont. Az alosztály vezetője diszpécser feladatot is ellát: szükség szerint átcsoportosíthatja munkatársait a sürgetőbb feladatokra.

A vázolt *funkcionális* (függőleges) tagozódás mellett – bár ez a döntő – nem nélkülözhető a vízszintes (a terem faláig terjedő) feladatkör-meghatározás sem. Vagyis: minden

teremnek legyen egy állandó "gazdája", *felelőse*. A tájékoztatáson, igényfigyelésen, állományalakításon kívül a csend, a rend fenntartása is mindennapi feladata. Az állványok elrendezésére, a berendezés helyesebb kialakítására is neki kell a megfigyelések, tapasztalatok alapján javaslatot tennie és a világítás, fűtés, lift zavarainak bejelentése is az ő feladata.

Ilyen jelentős területű és létszámú olvasószolgálat zavartalan működéséhez az osztályvezető állandó jelenléte szükséges. Mivel a heti nyitvatartás időtartama a hatvan órát is meghaladja, az osztályvezető távollétében feltétlenül szükség van osztályvezetői jogkörrel rendelkező szolgálatvezetőre. A szolgálatvezető feladata a rend, a fegyelem fenntartása, kivételes esetekben a használati szabályzat alóli felmentés, illetve engedélyezés. Gondoskodik a szolgálat végeztével a zárásról, a működési zavarok elhárításáról (lift, villany stb.), veszélyhelyzetekben megteszi a szükséges intézkedést (baleset, tűz- és vízveszély).

JEGYZETEK

1. A takarékosági intézkedés 1980-ban a beruházási költségek 20 százalékos csökkentését írta elő, vagyis az eredetileg öt szintre tervezett épületből egyet elvitt, ezért a tágasra tervezett előtér néhány négyzetméterre zsugorodott. Az előtér pótlására szinte kínálja magát a megoldás: a bejárat előtti udvar lefedését üvegtetővel, egyúttal a két végének lezárását kapuval. Így igen kellemes hangulatú, fedett, belső udvar jönne létre, amely a bejáratot is védené az időjárás viszonyosságaitól, egyben pihenőül is szolgálhatna.
2. Más könyvtárártól átvett, pongyola kifejezéssel "szabadpolcos kölcsönző". Az elnevezés pontatlan, mert a kikölcsönzés nem itt történik, hanem ugyanott, ahol a raktárból kért könyvek.
3. A kutatóterem hazánkban a negyvenes-ötvenes évek fordulóján születtek: a tudományos és szakkönyvtárak ekkor tarták szélesre kapuikat az olvasók előtt, ezért a kutatóknak, – hogy a legforgalmasabb időszakokban is helyet kapjanak, s zavartalanul dolgozhassanak –, külön-termet rendeztek be. Ide természetesen csak külön engedéllyel kiállított kutatójeggyel lehetett belépni. (Tudomásom szerint először – 1949-ben – az OSZK rendezett be kutatótermet.) A kutatótermet tehát a helyhiány hozta létre.
A külföldi új könyvtárépületekben ismeretlen a kutatóterem: a kutatók elhelyezésére igen egyszerűen – és ésszerűen – az olvasótermekben kb. 2 m² alapterületű, kb. 180 cm magas, kulcsal zárható fülkéket állítottak fel, amelyeknek külön világításáról sem kell gondoskodni, mivel felül nyitottak. A fülke falán az asztal feletti polcra a kutató összegyűjtheti a legszükségesebb műveket, s ezekhez senki nem nyúl, amíg a kutató be nem fejezi munkáját. (Sajnos hazai kínálat nincs e fülkékből, pedig több könyvtár is érdeklődne irántuk.)
4. Ez az állítás némi magyarázatra szorul, hiszen Szabó Ervin éppen könyvtárunkban alkalmazta először Magyarországon a tizedes szakrendszert – a könyvek felállítására is! A könyvek gerince ma is őrzi a hajdani szakjelzeteket, amelyek közül egyik-másik már akkoriban is túlságosan hosszú volt. Később megszüntették a szakok szerinti tárolást.